

POLÍTICA LINGÜÍSTICA I ADMINISTRACIÓ

per Miquel STRUBELL I TRUETA

Cap del Servei de Normalització de l'ús oficial de la llengua catalana
de la Generalitat de Catalunya

Introducció

La història del contacte de les llengües és dinàmica i inestable, i en la gran majoria dels casos es decanta cap a la recuperació de la llengua territorial en tots (o gairebé tots) els àmbits, o bé cap a la seva substitució (normalment definitiva) per la llengua en expansió. Aquesta substitució es feia històricament mitjançant el progressiu canvi de la llengua habitual dels habitants de les zones properes a les fronteres lingüístiques, les quals sofrien variacions geogràfiques, més o menys ràpides. Els casos més ben documentats d'aquest fenomen són, potser, els de l'euskera i el gal·lès.

L'adveniment de l'Estat modern, com a poder capaç de controlar cada cop més aspectes de la vida col·lectiva de la societat, o si més no d'influir-hi de manera eficaç, ha tingut diverses conseqüències per al nostre cas, donat que els Estats espanyol i francès s'identificaren aviat amb només una de les diferents llengües pròpies dels territoris corresponents. La creixent presència de l'Estat ha significat, òbviament, una presència creixent de la llengua impulsada pel mateix Estat en diferents sectors de la societat. Això vol dir que la frontera geogràfica de les llengües ha deixat de ser l'únic punt de contacte de llengües, i de possible canvi lingüístic: allà on l'Estat exerceix una influència burocràtica important, i notòriament a les capitals de les províncies creades per decret de 30 de novembre de 1833, hi ha hagut una introducció del castellà, l'augment de la qual semblava imparable. Però convé tenir molt present que la influència de l'Administració en el terreny de la llengua abraça àmbits que oblidem sovint quan parlem de la política lingüística. Convé doncs dedicar-hi una atenció especial.

Ambits d'influència de l'Administració

Les possibles intervencions de l'Administració en el tema de la llengua poden ser, entre d'altres, les següents:

I. Promoció d'una normalització de la llengua. La creació i suport de l'Institut d'Estudis Catalans, per part de la Diputació de Barcelona i, a continuació, la Mancomunitat i la Generalitat, en són un bon exemple.

II. La regulació de l'ús lingüístic per part de l'Administració, a nivell interior i en les seves relacions amb els ciutadans, per ex. Decret 90/1980, de 27 de juny.

III. La regulació de l'ús lingüístic dels ciutadans en les seves relacions amb l'Estat i els altres organismes oficials (per exemple, acceptació/rebuig de documents redactats en diferents llengües).

IV. La regulació de l'ús lingüístic fora de l'Administració, per exemple la llengua de les etiquetes de productes comercials (Código Alimentario Español 1968 que hi imposa el castellà; multes a establiments retolats en català, 1939; etc.).

V. L'ús lingüístic d'organismes autònoms de l'Administració, com per exemple RTVE, Radiocadena Española, ex-diaris del Movimiento, i altres mitjans de comunicació de masses; les forces armades; els bitllets de banc; etcètera.

VI. L'ús lingüístic als centres educatius en general, i a les escoles públiques en particular. Això afecta tant la llengua/les llengües que s'hi ensenyen, com la llengua d'instrucció i la llengua de relació entre mestres i alumnes.

VII. La promoció indirecta de la llengua, per exemple, donant premis, subvencions, comandes, etc., a obres (llibres, teatre, creació literària) escrites en una llengua determinada.

VIII. La canalització cap als cossos funcionaris de persones d'una visió semblant a la de l'Estat, quant al tema lingüístic. Una de les sortides professionals més freqüents en moltes zones de les terres de llengua castellana és precisament aquesta; i la seva formació monolingüe i, de vegades, monolingüista, afavorí la política lingüística de l'Estat.

Com hem vist, si parlem «d'intervencions» de l'Administració és perquè el seu poder no es limita pas només a la legislació formal de l'ús lingüístic, sinó que s'imposa també a través de la ideologia predominant en el seu si, la qual cosa fomenta uns hàbits de conducta lingüística entre la població sense que calgui cap legislació explícita.

Ideologies lingüístiques

La qüestió ideològica és d'una profunditat que supera l'abast d'aquesta breu exposició. De tota manera, és evident que el règim franquista va fer una sèrie d'accions que, voluntàriament o no, aconseguiren o tractaren d'aconseguir els següents resultats:

I. Diglossificació de les llengües no castelleses. Aquet esforç es dugué a terme en diversos fronts.

a) Fragmentació dialectal de les llengües fomentada per l'absència de cada llengua als mitjans de comunicació, i el foment de la consciència localista i particularista a cada lloc.

b) Associació de cada llengua amb els usos més típics d'una llengua «B»: folklore i cultura tradicional, relacions familiars i informals, estudis erudits de les varietats de la llengua, etc.; i ocupació de tots els usos formals i de prestigi per part del castellà.

c) Associació de cada llengua amb *estereotips* personals molt negatius. El catalanoparlant, i encara més l'euskaldun o el galegofalante, s'associa amb el ruralisme, el semialfabetisme, el tradicionalisme i en general amb la incultura.

d) Manca d'ensenyament de les llengües no castellanès i de llur història i literatura. El castellà passa a ser l'única llengua coneguda a nivell culte, amb el desequilibri que això comporta a nivell de la consideració social de les dues llengües en cada cas, i gran avantatge econòmic per a totes les iniciatives comercials, editorials, etc. fetes en castellà.

II. Associació d'una llengua amb la ciutadania espanyola, i consideració d'«antiespanyolas» a totes les altres.

a) Campanyes propagandístiques en contra de l'ús de «dialectos» com el català, i a favor de l'ús de la «llengua del imperio».

b) Denúncia dels parlants de les llengües diferents del castellà, i en general de qualsevol manifestació pública feta en català. També reaccions en contra de l'accent català.

c) Consideració de «mal educat» a qui parla el català davant una altra persona.

d) Rebuig de noms, topònims i adreces escrites en català.

En conjunt, aquestes accions i reaccions produïren, en una bona part de la població catalana que va viure les èpoques de més forta repressió, una sensació de risc i fins i tot de por, davant l'hipotètic ús públic del català. És evident que serà només amb la presència continuada del català en cada sector, ni que sigui a nivell minoritari, que aquestes reticències aniran desapareixent al llarg dels propers anys. De moment, però, podem dir sense qualificacions que una bona part de la població catalana es nega encara a exercir els seus drets reconeguts legalment (per exemple, a la Llei 7/1983 sobre normalització lingüística a Catalunya).

Passarem ara a estudiar amb més detall cadascuna de les vuit àrees de possible intervenció de l'Administració, des de la perspectiva final d'una política lingüística que afavoreixi la normalització de l'ús d'una llengua territorial sotmesa, com en el cas de la llengua catalana, a un procés de substitució imposada des del poder durant dècades.

Ambits d'intervenció de l'Administració

I. La promoció de la normativització lingüística

És evident que les qüestions tècniques de la lingüística no pertocuen a l'Administració, ni tampoc les relacionades amb d'altres ciències i activitats pròpies de les universitats i institucions del mateix rang. Ara bé, l'Administració necessita una normativa per a les seves actuacions, i és en aquest sentit que cal emmarcar el seu interès més fonamental en el tema lingüístic. Les normes ortogràfiques establertes per l'Institut d'Estudis Catalans l'any 1907 foren acceptades immediatament per les autoritats públiques que empraven el català aleshores.

Queda clar, doncs, que l'Administració ha de respectar la normativa establerta pels professionals d'aquesta especialitat, i si no existeix, ha de promoure'n la redacció.

En aquest sentit val la pena d'esmentar el Decret 57/1983, de 14 de gener, en el qual el Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya anuncia que «adopta» les normes ortogràfiques de l'aranès redactades per una Comissió de filòlegs nomenada per a aquest fi. Aquesta adopció no és més que un reconeixement oficial d'una normativa ortogràfica, però no podem dir ni que l'Administració l'hagi redactada, ni que la normativa hagi estat *imposada* o *decidida* per l'Administració.

En una paraula: la normativa s'ha de fer amb criteris exclusivament científics, i la política l'únic que ha de poder fer és facilitar i accelerar l'establiment de la normativa per part dels especialistes, i divulgar-la a continuació, sobretot al sistema educatiu i als mitjans de comunicació.

II. L'ús lingüístic de l'Administració

El règim d'oficialitat doble, que és un cas excepcional a Europa malgrat l'existència d'Estats multilingües com Bèlgica, Suïssa o Iugoslàvia, exigeix un aclariment legal quant a l'ús d'una i altra llengua oficial per part de l'Administració. En ser igualment oficials, hi ha dues solucions viables, que poden ser aplicables en diferents situacions:

- a) L'ús d'una llengua oficial com a llengua de treball, amb una defensa del dret del ciutadà a emprar l'altra.
- b) L'ús alternant de les dues llengües (un bilingüisme estricte) per a tota la documentació.

De fet, veiem com a nivell dels Ajuntaments, de la Generalitat de Catalunya i de les Diputacions provincials, hi ha un augment constant en la utilització del català, malgrat els problemes que això suposa a nivell del reciclatge dels funcionaris. Veiem com l'Administració perifèrica ha continuat gairebé del tot en castellà, amb unes petites modificacions com poden ser l'edició bilingüe de la Declaració de Renda per part del Ministerio de Hacienda, o al-

guna correspondència esporàdica en català. Hi ha doncs una clara sensació de repartiment de funcions, amb les autoritats autonòmiques fent el paper de defensors de la llengua autòctona, i l'Administració perifèrica de l'Estat fent gairebé el mateix paper lingüístic que durant el règim franquista. Lògicament, les modificacions seran lentes, i això pot ser l'explicació de l'aparent segregació de papers lingüístics que observem encara avui.

Un altre factor que ha impedit la normalització de l'ús del català ha estat, sens dubte, el Reial Decret 1.111/79, que obligava els Ajuntaments a fer les seves Actes en castellà o bilingües. Entrà en vigor pocs mesos abans que l'Estatut d'Autonomia, però sembla haver estat emprat amb freqüència per l'Administració perifèrica amb posterioritat.

Finalment cal lamentar que l'ús lingüístic al Parlament de Madrid (i sobretot al Senat) no admeti l'ús de les llengües no castellanes per part dels representants democràtics dels ciutadans d'arreu de l'Estat. Una modificació d'aquesta discriminació faria molt per promoure la convivència entre els pobles de cada nacionalitat.

III. Les relacions del ciutadà amb l'Administració

La política lingüística sembla que no hauria d'haver de contemplar el dret del ciutadà d'adreçar-se a l'Administració en la llengua oficial que escollirà: amb l'Estatut d'Autonomia n'hauríem de tenir prou. El fet, però, és que molts ciutadans encara tenen greus problemes a l'hora de presentar documents, o actuar de paraula, davant l'Administració no autonòmica a Catalunya, i això explica en part les declaracions tant taxatives de la Llei de normalització lingüística (7/1983; per exemple, articles 2.2, 8.1 i 9.1). Amb dues llengües oficials, l'Administració no té cap dret a impedir-ne l'ús per part dels ciutadans, i la Llei ho diu d'una manera ben clara.

Una altra cosa és la relació del ciutadà amb l'administració central de l'Estat, i aquí sembla un contrasentit que l'oficialitat del català sigui entesa sovint amb una visió excessivament territorial. El marc territorial de l'Administració central inclou tot l'Estat i per això podem entendre que el ciutadà té dret a adreçar-se a qualsevol òrgan de l'Administració que tingui competència en la seva comunitat autònoma en qualsevol de les llengües oficials. Així ho entén, per exemple, l'Administració central britànica, que contesta en la mateixa llengua qualsevol carta que li envii un ciutadà en llengua gallesa.

IV. La regulació de l'ús lingüístic en general

Com hem dit abans, l'Estat pot intervenir per tal d'imposar una solució lingüística determinada en àmbits fora de l'estrictament administratiu. En primer lloc, podem considerar aquest tema des d'una perspectiva general, i més endavant (seccions V i VI) mirarem dos àmbits concrets de significació especial. El punt absolutament prioritari és la supressió de tot el que representi una imposició unilateral del castellà, en la legislació anterior a l'entrada en vigor de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Com a exemple, podem esmentar

una sèrie de Reglaments tècnico-sanitaris aprovats en compliment del Código Alimentario Español de 1968, i que imposen el castellà a l'etiquetatge dels productes dels sectors afectats.

Una altra imposició, des de la inscripció del noms propis en la seva versió castellana, fou retirada l'any 1977.

La Llei 7/1983 del Parlament de Catalunya, sobre normalització lingüística a Catalunya, és un primer intent global de superar aquestes imposicions heretades de la legislació franquista, i defensa clarament el dret d'emprar el català fora dels àmbits estrictament administratius (sobretot als articles 2 i 3). És evident, però, que la inèrcia i el costum de tants anys d'impossibilitat d'emprar el català en àmbits públics fan que la llibertat legal de tria de llengua no sigui una mesura gaire eficaç per fomentar la normalització de l'ús del català: la llibertat sociolingüística o psicològica encara no s'ha aconseguit. Això fa que sigui justificable de prendre mesures en defensa de la llengua territorial, a fi que pugui arribar a una autèntica igualtat *de fet*.

V. L'ús lingüístic als organismes autònoms

Hi ha moltíssimes institucions que depenen directament dels poders públics i que tenen una política lingüística absolutament desequilibrada, heretada del règim anterior. A diferència dels casos belga, suís, o iugoslau, per exemple, les forces armades tenen només una llengua oficial. Els diaris que formen part del grup de Medios de Comunicación Social del Estado són totalment en castellà, i no n'hi ha cap en català. El comportament intern i publicitari de grans empreses del grup INI no ha variat tampoc des de la nova Constitució de 1978, amb unes mínimes excepcions anecdòtiques.

Un sector on hi ha hagut una certa reorientació de política lingüística és a la ràdio i televisió estatals (TVE, RNE i Radio-Cadena Española). De les cinc emissores de RNE els programes de les quals són emesos per a Catalunya, una emet en català, però a les altres quatre (i xarxa de Radio-Cadena Española a Catalunya) la presència del català és minsa. En conjunt, doncs, després del progrés de fa cinc anys cap a un cert equilibri entre les dues, la situació s'ha estancat. Quant a TVE, només un 20 % de la programació és en català, la qual cosa fa que amb una emissora de la Generalitat que emetés exclusivament en català no n'hi hauria prou per arribar a una igualtat d'oferta en les dues llengües oficials.

En altres sectors la castellanitat dels organismes és tan evident avui com fa deu, vint o quaranta anys. A diferència del Canadà (amb dues llengües) o la Unió Soviètica (amb quinze llengües) els bitllets del Banco de España s'emeten encara únicament en castellà.

VI. El sistema educatiu

Per a promoure una substitució lingüística en un territori determinat, no n'hi ha prou en principi amb una acció encaminada a fer que la gent *vulgui*

canviar de llengua sinó que tingui a més els coneixements necessaris de la segona llengua per poder fer-ho. Per això, el domini del sistema educatiu és imprescindible per a portar a terme una política de substitució lingüística.

Lògicament, doncs, el sistema educatiu també pot fer una tasca més enriquidora, mitjançant una política de bilingüisme additiu (el terme és del canadenc Wallace Lambert), en comptes de subtractiu.

La política educativa té un objectiu lingüístic molt clar a Catalunya: tots els alumnes «han de poder utilitzar normalment i correctament el català i el castellà al final dels estudis bàsics» (Llei 7/1983, article 14). És evident que l'ensenyament d'una llengua es fa no només a través de l'assignatura formal, sinó també a través de totes les altres activitats de l'escola: llengua de relació entre professors i alumnes, vehicle d'ensenyament i dels textos, etc. A les escoles de zones de gran creixement demogràfic a causa de la immigració, on la presència del català és molt limitada, cada cop més pares d'alumnes reclamen l'ensenyament en català precisament per a accelerar el seu procés d'integració. No hi ha estudis quantitius fiables sobre el grau de generalització d'aquesta voluntat, però hem de suposar que encara és minoritària.

No cal dir que és imprescindible que els professionals de l'ensenyament dominin les dues llengües oficials. La Llei citada estableix les vies necessàries per a arribar a aquesta situació, partint de l'actual, on una proporció considerable dels mestres del sector públic, tot i l'enorme esforç de reciclatge, encara no tenen els coneixements adequats de la llengua catalana. És preocupant que en alguns sectors s'interpreti aquesta lògica exigència de domini de les dues llengües oficials com a un intent de «discriminació lingüística», quan la discriminació l'exerceix, en tot cas, una persona monolingüe que no pot relacionar-se amb una altra en una segona llengua.

VII. La promoció indirecta de la llengua

Una política lingüística pot vehicular-se a través d'un sistema d'ajuts, premis, subvencions i comandes que doni preferència a una llengua determinada, o un tracte igualitari o proporcional a més d'una.

En una situació de normalitat —convivència, respecte, plena oficialitat garantida, reconeixement territorial, etc.— se suposa que les institucions d'abast estatal faran els possibles per garantir una presència equilibrada de totes les llengües oficials en totes les manifestacions indicades més amunt.

Per desgràcia, aquesta no ha estat la situació durant molts anys, i cal doncs una acció de compensació si es vol arribar a una certa igualtat en un termini mitjà. Aquesta acció compensatòria convé que la porti a terme no només l'Administració autonòmica, sinó també la municipal i la central, perquè la normalització lingüística ha d'ésser una feina compartida a tots aquests nivells.

Això justifica unes accions polítiques de suport al llibre català, al doblatge de films estrangers i catalans, al teatre en català, als mitjans de comunicació parcialment o totalment en català, mentre no arribi la normalitat lingüística a cada camp.

Ens podem tornar a trobar, de vegades, amb acusacions de discriminació

lingüística per aquestes accions compensatòries. De fet, però, el desequilibri pre-existent és igualment senyal de discriminació, i l'acció empresa no té com a objecte la limitació de les possibilitats en l'ús de la llengua anteriorment imposada o hegemònica.

VIII. La influència del funcionari

La modificació dels hàbits adquirits durant decennis per part del funcionari és una tasca que es complica molt quan, com en el nostre cas, la seva formació lingüística és inadequada per al compliment de les seves funcions.

Observem encara avui la relativa manca de catalans entre diferents cossos de funcionaris de l'Estat —mestres d'EGB, cossos de policia, Administració de Justícia i perifèrica, etc.— que treballen a Catalunya. Això fàcilment converteix l'Administració en conjunt en impulsora d'una determinada visió (Constitucional o no, multicultural o no) de la realitat sociolingüística dels pobles de l'Estat espanyol, perquè té com a primera conseqüència que l'Administració no sigui reflex fidel d'aquesta realitat. A més, complica enormement l'adaptació de l'Administració, quan el marc legal ho permet o ho requereix.

Però els efectes són encara més amplis, des d'una perspectiva sociopsicològica. És un fenomen comprovat amb freqüència que qui pot canviar les actituds (socials en general, i en aquest cas, lingüístiques i etnolingüístiques) és qui té el poder. En un sistema fortament burocratitzat i centralitzat, no és cap casualitat que el poder es concentri en mans del funcionari, sobretot vist des del punt de vista de l'administrat. Les reaccions sovint contràries a la llengua catalana, expressades per alguns funcionaris a partir (sobretot) de 1939, han tingut un efecte desmesurat en la població, que en bona part les ha assimilades. L'Administració democràtica trigarà molts anys a convèncer la població que adreçar-se-li en català és un dret que pot exercir lliurement; i una bona política lingüística ha de contemplar també aquest aspecte de la relació ciutadà-administració.

Conclusió

La política lingüística es pot aplicar en una multiplicitat de nivells, i amb unes direccions formulades més o menys explícitament.

L'exposició d'alguns nivells demostra fins a quin punt ha de ser entesa la política lingüística del règim franquista si hom vol portar a terme una política autènticament superadora de traumes infligits.

Una política lingüística democràtica ha de contemplar tots els nivells esmentats, si més no.

La política lingüística no pot ser fraccionada, sinó que és vital per a un procés de normalització que l'Administració en el seu conjunt en comparteixi l'esforç i la responsabilitat.